

Køn i kirkens mission –
tolv kvindelige apostle fra Danmark i det 20. århundrede

Af Hans Raun Iversen

Kønnet flytter med

”Har I slet ingen mandlige studerende mere?”. Sådan spurgte censor Jørgen Demant efter en lang dag med eksaminer i praktisk teologi i juni 2011. ”Jo, selvfølgelig, hvorfor spørger du om det?”. – ”Vi har kun haft kvindelige studerende oppe hele dagen!” Det havde jeg end ikke skænket en tanke! Når man står over for - eller ved eksamensbordet sidder over for - den enkelte, er det ikke kønnet, men personen og den faglige præstation, der betyder noget. Det er vigtigt, om den enkelte teolog eller præst er god eller dårlig, men det er ikke vigtigt, hvilket køn vedkommende har. På det punkt er der sket en klar udvikling.

Denne konstatering er imidlertid langt fra dækkende for hele spørgsmålet om køn, kirke og mission. Det er ikke blot, når der skal fødes børn, kønsforskellene er påtrængende og uoverstigelige. Kæmpemæssige samlinger af empiriske undersøgelser om køn når overalt på jorden i alle samfundslag frem til to, men også kun to gennemgående kønsforskelle: Kvinder er langt mere religiøst aktive end mænd, og mænd, især yngre mænd, er langt mere kriminelle end kvinder. Derfor er der naturligvis også flest kvinder, der er aktive i kirke og mission. Det er så godt som umuligt at finde en kirkelig forsamling på mere end 50 mennesker, hvor der ikke er et markant flertal af kvinder.

Jo længere man kommer ud på højrefløj, og jo højere op i beslutningsorganerne, jo større er chancen for, at man alligevel dumper ind i en kirkelig forsamling, hvor der kun eller næsten kun er mænd. Bort set fra egentlige mandeorganisationer gælder det også i dele af de gamle missionsbevægelser. Engang havde man den tanke, at kvinder skal tie i forsamlingen, mens mænd er født til at tage ordet og ansvaret. I dag er der mere tale om en rip-rap-rup-effekt, hvor mænd rekrutterer mænd, som man plejede det, og så føler man sig måske også mere sikker på, at der ikke skal gå utugt i tingene. Hertil kommer den generelle tendens til, at mænd er mere tilbøjelige til at gå efter organisatoriske jobs, mens kvinder hellere holder sig til det direkte arbejde ansigt til ansigt med andre, som mænd til tider kedes ved og tilsvarende undervurderer betydningen af. Endelig ved vi jo bl.a. fra de kvindelige præster, at det ganske enkelt tager nogle årtier, ca. en

generation, at erobre ledelsen uden for megen stress: Når man som kvinde har kæmpet sig frem til en god position som mellemlider, fx præst, hvorfor skulle man så risikere at ende i muddergrøften som provst eller biskop? Det er forskellige kombinationer af sådanne faktorer, der ligger bag, når der i dag stadig ikke er kvinder i Luthersk Missionsforenings bestyrelse, mens der kun er to kvinder ud af tolv medlemmer i Indre Missions bestyrelse og tilsvarende to kvinder ud af syv medlemmer i ledergruppen for den karismatisk inspirerede fornyelsesbevægelse Dansk Oase.

Vender vi os mod missionsselskaberne, er billedet det samme med flest kvinder blandt fodfolket, men et flertal af mænd i toppen, dog med undtagelse af Danmission, der har syv kvinder og fem mænd i bestyrelsen. Kønsbalancen ændrer sig stille og roligt, selv om udviklingen kan sættes tilbage af fx nye konservative kræfter. Jeg har i ca. 30 år været med i Dansk Missionsråds studieudvalg, hvor vi ofte kun har haft én (til gengæld oftest en markant) kvinde med. Sådan er det den dag i dag. Selv om man her som mange steder, kan trøste sig med, at mændene er ret bløde og empatiske, giver en sådan mandeforsamling en ubehagelig fornemmelse af, at det er ”os (mænd) mod de andre (kvinder)”. Det er tilmed tvivlsomt, om vi er særligt gode til at forstå alt m.h.t. kirke og mission, når der kun er mænd med i studieprocessen.

Et lignende ubehag kan gribe mig i (næsten) rene kvindeforsamlinger, fx Styregruppen for Kønskoordinationen på Københavns Universitet, hvor jeg er den eneste af de otte fakultetsudpegede medlemmer, der ikke er en kvinde med baggrund i 1970'ernes kvindebevægelse. Det er fint, at mine kvindelige kolleger her har et stærkt og vigtigt ligestillingsengagement, men efter min mening underprioriterer de arbejdet for en bredere funderet forskning i kønnets dynamiske betydning i en lang række sammenhænge, som burde opprioriteres på et stort universitet som det københavnske.

Sagen er, at kønnet flytter med. Det forsvinder ikke så let. Det gælder ikke blot de stereotype kønsmarkeringer: Man skal bare vove at forære en rød T-shirt til sit hankønnede barnebarn på 5 år! Der udvikles også stadigt nye udgaver af det komplicerede forhold mellem kønnene: Alt for ofte ligner det et (dårligt?) ægteskab, hvor den ene går ned, når den anden går op og omvendt, sådan som vi ser det med indvandrerdrengene, der nu går ned socialt, mens indvandrerpigerne stiger til vejrs. Det kræver med andre ord en udforskning og indsats, hvis der skal dæmmes op mod de mest uhensigtsmæssige kønsdynamikker, som præger os, om det nu er fordi, nogle ønsker det, eller det bare sker bag om ryggen på os.

Kvinder i kirkens mission

Hvad sandhed er, vil tiden vise. Det har den så rigeligt gjort m.h.t. kvindernes betydning i kirkens mission. Desværre er der nogle, der ikke vil se tidens tegn. Tag blot påstanden om, at de kvindelige præster har ændret folkekirken til en almoderlig omsorgskirke, som det fremføres i sjælden samdrægtighed af konservative mandlige teologer og hard core feministiske ditto. Da jeg skrev speciale om Præsteembedet som social rolle i 1974, måtte jeg konkludere, at flertallet i kirkerne, i hvert fald tilbage i 1960'erne, hvor mit materiale stammende fra, ville have en autoritativ, udadtil lydefri, særdeles maskulin Biergefigur som præst, i hvert fald til deres egen begravelse. I dag er det omtrent omvendt. Ikke blot fordi de kvindelige præster for længst har fået slået fast, at de kan det hele, men fordi den mandlige 1960'er præst næsten overalt ville være en katastrofe i dag. Menneskers socialisation og eksistentielle vilkår er ændret totalt. Derfor må folkekirken og præstearbejdet følge med. Og de kvindelige præster har her haft den betydning, at de ofte har været lidt bedre til at afkode tiden og mindre fangede i den uddaterede, patriarkalske præsterolle. Men de største ændringer i folkekirken er samlet set sket med de mandlige præster, som har måttet omstille sig radikalt – eller isolere sig med subgrupper i bestemte miljøer.

Hvis man blot i nogen grad vil tage ved lære af, hvad erfaringen med kvindelige præster har vist gennem de sidste 40 år, hvor de for alvor har været på banen, er modstanden mod kvindelige præster lige så uevangelisk, som den er absurd. Der er derfor også i de senere år taget nogle ganske markante interne opgør i de miljøer, hvor kvindepæremodstanden har været fremherskende. I slutningen af 1980'erne smuldrede den højkirkelige bevægelse. Et klart opgør med dens modstand mod kvindelige præster kom fra Ole Skjerbæk Madsen i bogen *Genoprettelse* fra 1995. Den nye bløde højrefløj, der samles i Dansk Oases store karismatisk prægede miljø, har helt forladt modstanden mod kvinder i bestemte tjenester i kirken, jf. Morten Munchs Oase-dokument *Kvindelige tjenester* fra 2005. Selv på de konservative teologiske skoler er der opbrud, i hvert fald på Menighedsfakultetet, som for 30 år siden afskedigede en lærer, der gik ind for kvindelige præster. I de sidste par år har MF's gamle nytestamentler Peter Legart i MF's *Tidskrift for Kirke og Teologi* slået fast, at man ud fra NT lige så godt kan argumentere for som mod kvindelige præster. Det lader sig høre, selv om Legart endnu ikke er nået frem til at inddrage tidens tegn på linie med bibellæsningen i den teologiske stillingtagen. Lidt mere hermeneutisk bevidsthed kunne føre til Morten

Munchs konklusion, at NT's tekster "anskuet som enkelttekster og i deres samlede helhed ydes bedst retfærdighed gennem et 'ja' til kvindelige præster".

Kvindes indsats i kirkens internationale mission er et stort forskningsemne i de fleste protestantiske lande. Der er overalt uhyre meget at tage fat på. Kvinderne har været de fleste, og det store flertal af virkelig outstanding missionærer i det 20. århundrede har også været kvinder. I de andre nordiske lande er forskningen i kvindelige missionærer omfattende, se fx *Svensk Missionstidsskrift* 4/1981 og *Norsk Tidsskrift for Misjon* 3/1999 og 2/2002. Inger Marie Okkenhaug har udgivet et lille samleværk om kvindelige missionærer fra de nordiske lande *Gender, Race and Religion. Nordic Missions 1860-1940*, hvor det danske bidrag er skrevet af koordinatoren for kønsforskning på Københavns Universitet, Hilda Rømer Christensen, der – med sit speciale i KFUK's historie – holder sig til kvinder bag ydre mission på den danske hjemmebane. På det seneste er der også leveret mere direkte bidrag om kvindelige missionærer fra yngre, kvindelige historikere som Anne Folke Henningsen (2005) og Karen Vallgård (2008).

Den største og bedste samlede kilde til historien om kvindelige missionærer fra Danmark er dog *Dansk Kvindebiografisk Leksikon* fra 2000. Her findes der gode artikler om i alt 22 kvindelige danske missionærer, heraf 10 af de 12, der skal præsenteres her (kun de to yngste mangler). Til sammenligning er de kvindelige præster, kun repræsenteret med 11 artikler. Som forventeligt får de 11 kvindelige præster – sammen med 27 præstekoner og en liste over 83 biograferede præstedøtre – et særligt kapitel i opsamlingsbindet *Alle Tiders Danske Kvinder*, mens redaktørerne af leksikonet ikke bemærker, hvilket stof de har fat i med de kvindelige missionærer. Men det er fortsat den verdslige øvrighed i form af det kvindebiografiske leksikon, der beholder prisen i Danmark, når det gælder anerkendelsen af de kvindelige missionærer. Mange af de kvindelige missionærer har dog også modtaget fornemme fortjenstmedaljer. Blot en lille beskrivelse af deres virke er nok til at godtgøre, at her er mere at belønne end hos mangan bedaget embedsmand. Missionsselskaberne med deres store flertal af kvinder i hjemmearbejdet har aldrig gjort et særligt nummer ud af de kvindelige missionærer. Antageligt bl.a. som en afspejling af sammensætningen i Dansk Missionsråds Studieudvalg, er der heller aldrig udgivet så meget som et temanummer af udvalgets tidsskrift om de kvindelige missionærer i Danmark. Da Det danske Missionsselskab omkring 1970 vågnede op til tidens udvikling kom der et nummer af *Synspunkt* (17/1973) om *Kønsroller og kristendom*, og ét af *Nyt Synspunkt* (8/1978) om *Kvinden i kirken*, men uden en

eneste artikel om de kvindelige missionærer! De skulle ikke tro, de var noget, i hvert fald fik de ingen opmærksomhed i en folkekirke, hvor flertallet stod fast på folketingets indførelse af kvindelige præster i 1947, som mindretallet bekæmpede, mens ingen interesserede sig for det fantastiske kirke- og missionshistoriske kapitel, kvinderne har skabt gennem 100 års indsats i international mission, på trods af mange odds!

Journalisten Lone Kühlman skrev i begyndelsen af 2011 en klumme i Politiken, hvor hun skosede de selvfromme og latterligt imperialistiske nordmænd, der i Stavanger har rejst en statue af den norske missionær Schreuder med inskriptionen: ”Zuluernes apostel”. I Danmark har vi ingen statue af moderne apostle, knapt nok af Ansgar, så den kloge journalist har jo nok ret? Spørger man blandt zuluerne, vil tusindvis af dem imidlertid sige, at det er helt rigtigt, at Schreuder, der i bogstaveligste forstand sled sin træsko op ved at vandre rundt i Zululand, *er* zuluernes apostel. I Danmark er mission ikke rigtigt noget at skrive hjem om. Det er, mener den kloge Lone Kühlman, kun noget de selvfromme som nu nordmændene i Stavanger, bilder sig ind.

Lad det så blive sagt nok engang for prins Knud og Lone Kühlman: Ja, der har været meget indbildskhed og regelret imperialisme i ydre mission langt op i det 20. århundrede. Men det er fede fordomme, når man vil reducere historier som dem om de 12 kvindelige apostle og deres mange medsøster blandt kvindelige missionærer fra Danmark til indbildskhed og imperialisme. Deres liv og indsats handler tværtimod om at praktisere de kristne og humanitære idealer, som danske mænd m.fl. gerne taler om ved festlige lejligheder.

Tolv kvindelige apostle fra Danmark i det 20. århundrede

I begyndelsen...

Hvor skal man begynde, og hvor skal man ende, når der skal gives et overblik over det særlige kapitel, der hedder kvindelige missionærer fra Danmark fra det 20. århundrede? I praksis blev grundlaget for min apostel-udvælgelse foretaget lørdag den 2. juli 2011 under et besøg hos min klassekammerat fra Rønne Kursus 1966-1968, missionshistorikeren Harald Nielsen i huset ved Stevns Klint – med vore kloge koner som moderatorer. Så intens var fordybelsen i emnet, at vi intet hørte om skybruddet i København og omegn samme aften, før vi næste dag kl. 14 kom hjem til et hus med kælderens vand. Mindre end en time inde i samtalen havde vi 24 eksemplariske og markante kandidater til de 12 kvindelige apostle fra Danmark.

Og tog vi alle de 24's nære kvindelige kolleger med, kunne vi være kommet langt over 100. Og det selv om vi holdt os til den folkekirkelige tradition, dvs. DMS/Danmission og omegen, som vi har været tilknyttet i ca. 40 år. Den endelige udvælgelse af de 12, som jeg bærer ansvaret for, beror foruden geografiske og missionsselskabsmæssige kriterier på ønsket om en spredning i de mange arbejdsformer og indsatsprofiler, som de kvindelige missionærer har været engageret i.

De fire evangelister beretter på fire meget forskellige måder om Jesu fødsel og kristendommens begyndelse. Man kunne begynde mindst lige så mange og lige så forskellige steder, når man skal fortælle om de kvindelige, danske missionærer historie. Et bud kunne være at begynde med Gertrud Rask i Grønland i 1700-tallet, selv om hun ligesom sin mand, Hans Egede, hører til vore norske pyntefjer, jf. Linda Lassens nye historiske roman om hende – og i mindre grad om hendes mand. Et andet godt bud kunne være grundlæggelsen af Den Danske Diakonissestiftelse i 1863, som også fik stor betydning som rekrutterings- og uddannelsessted for danske missionærer i det 20. århundrede. Med praktiseringen af Tvinds form for fælleskasse, længe før Tvind, fik de mange hundrede diakonisser – i 1940 var der 800 diakonisser alene på Diakonissestiftelsen – et fælles platform og en stor styrke til at realisere en indsats, der skabte epoke i en kirke og et samfund, hvor kvinder – skønt ugifte kvinder formelt fik myndighed fra 1857 – langt fra blev behandlet som selvstændige mennesker. Diakonissernes historie handler om *Køn*, kvinder der satte sig igennem som andet og mere end nogle mænds koner, den handler om *Kald*, kvinder der var overbevidste om, at Vorherre havde givet den en særlig opgave i livet, og den handler om *Kompetencer*, fordi diakonisserne omsatte deres køn og kald til nye kompetencer og standarder i sygepleje og socialt og kirkeligt arbejde. Historien om de kvindelige missionærer er en parallel til historien om diakonisserne. Ingen i de to grupperingen fik en let start. Der var ingen etablerede embeder og positioner for dem at gå ind i. Selv når de havde sat sig igennem på deres område, måtte de ofte klare sig som *lonely riders*, hvis respekt og sikkerhed alene beroede på troværdigheden i deres liv og kvaliteten af deres arbejde. Begge grupper har mødt taknemmelig og beundring, hvor de har arbejdet, men de har ikke brugt tid til at blive kendte ved at bryde gennem mediemuren.

Internationalt satte kvinderne sig igennem i kirkens mission i 1880'erne. I Danmark var den første (ugifte) kvindelige missionær, der blev udsendt af Det Danske Missionselskab (DMS), diakonissen, Søster Sarah, der fik lov at rejse til Indien i 1888, men

måtte vende hjem igen i 1897 pga. sygdom. I kraft af hendes pionerindsats er hun én af de mange, som kunne være med i rækken af de 12 kvindelige apostle. Den anden kvindelige Indiensmissionær fra DMS, Emilie Møller, blev først sendt til Indien i 1899, men snart gik det stærkt. Omkring 1925 overhalede de kvindelige missionærer fra Danmark deres mandlige kolleger i antal i Indien. Hertil kom de mandlige missionærers medfølgende hustruer, som de mandlige missionærer, der næsten alle var præsteviede, før eller under missionsarbejdet havde fået missionsselskabets tilladelse til at gifte sig med.

Ellen Nielsen og Karen Gormsen i Kina

Vi begynder nu i det fjerneste øst, og går mod vest. Efter etableringen af arbejdet i Indien sendte DMS sit første kuld missionærer til Kina i 1892. I alt blev det til ca. 150 danske missionærer med familier inden den kinesiske magtovertagelse i 1949. Længe var der flertal i bestyrelsen mod at sende enlige kvindelige missionærer af sted, men i 1898 lykkedes det for *Ellen Nielsen* (1871-1960) at blive udsendt som den ene af de to første kvindelige Kinamissionærer. Den danske Kinamissions historie er for nyligt beskrevet samlet i to fremstillinger af henholdsvis Anna Hviid Jensen i 2005 og Simon Rom Gjerø i 2007, begge med udførligt stof om de kvindelige missionærer, hvis historie også er fortalt i andre sammenhænge.

Ellen blev født i 1871 ved Sejrbugten i en fattig og noget forhutlet familie. Som 19-årig måtte hun alene stå for begravelsen af sin mor, som stammede fra en adelig tysk familie, der af ukendte grunde var kommet til Danmark i en lille båd. Ellen fik med støtte fra KFUK i København gennemført en læreruddannelse, så DMS i hvert fald ikke kunne henvise til manglende uddannelse som begrundelse for ikke at udsende hende til Kina. De mandlige Kinamissionærer var fuldt ud klar over, at de aldrig fik kontakt til kinesiske kvinder. De overlod derfor gerne forkyndelsen blandt kvinder til de kvindelige missionærer, som ivrigt tog fat på opgaven, men de gjorde mere end det!

Ellen engagerede sig særligt i kvindefrigørelse med kamp mod skikken med at forhindre pigernes fødder i at vokse ud ved at holde dem sammenbundne. Ellen startede i 1903 i Dagushan i Manchuriet, uden tilladelse fra DMS, en pigeskole, hvor hun, trods megen modstand fra omgivelserne, kunne sørge for at pigernes fødder fik lov at vokse. Skolen blev udvidet med mellemskole og seminarium og fra 1915 med et børnehjem. Men alle de mange børn og familier, som hun tog til sig, skulle have noget at leve af. Trods skepsis og direkte

modstand fra mandlige missionærkolleger startede hun en flerstrengt, lokal industriproduktion med snart 300 personer tilknyttet. Da virksomheden i 1931 krævede mere jord, søgte og fik Ellen kinesisk statsborgerskab, så hun kunne etablere sig som jordejer, som hendes adelige tyske familie i fordums tid.

Ellen var – som alle i Kina på hendes tid – oppe mod endnu værre modstand end trakasserierne med missionsselskabet, de mandlige kolleger og de lokale skikke. Lokalt var man imponeret af hendes evner som iværksætter og udviklingsarbejder. Men det gjaldt hverken for de lokale røverbander, den japanske besættelsesmagt 1931-45, den efterfølgende sovjetiske besættelsesmagt eller de kommunistiske magthavere fra 1949. Ellen blev frataget sin ejendom, sat i husarrest og stemplet som kontrarevolutionær, men valgte at blive i Kina gennem en fattig og slidsom alderdom, blandt andet plaget af stærkt nedsat syn. 20 år efter hendes død i 1960 blev hun rehabiliteret, ligesom mange andre danske Kinamissionærer.

Karen Gormsen (1880-1960) blev født i et fynsk husmandshjem. Fra sin far arvede hun bl.a. en tendens til depressioner og fra den lokale grundtvigske lærer en stor sans for at fortælle bibelhistorie for børn. Uddannet som sygeplejerske og jordemoder ankom hun som kvindelig DMS-missionær til Dandong i 1906. Selv om hun primært blev udsendt til sundhedsarbejde og evangelisering, blev hun hurtigt fanget ind af de kinesiske pigers ulykkelige situation, som ofte betød, at de enten blev sat ud eller direkte dræbt som nyfødte eller sendt på bordel som halvstore. Fra 1906 åbnede hun et børnehjem, der hurtigt voksede, så hun i 1936 havde 136 børn i sin varetægt. Da der oftest var tale om børn med ukendt ophav, tilkendte de lokale kinesiske myndigheder hende med tiden forældremyndigheden over flere hundrede børn, som fik hendes kinesiske efternavn Guo. Karen måtte kæmpe med alle mulige og umulige midler mod tidens besættelsesmagter, som søgte at afskære hendes forsyninger til børnenes underhold. Modsat Ellen blev hun tvunget til at forlade Kina i 1949, mens hendes børn blev sendt på genopdragelse. Senere samlede mange af dem igen og brugte bygningen fra hendes børnehjem som fælles alderdomshjem. Og her mange år efter sin død i 1960, samme år som Ellen, står Karens indsats som et ideal for de moderne børneinstitutioner i Dandong.

DMS's Kinamission er et broget kapitel. Integritet og vovemod fandtes ikke mindst hos de kvindelige missionærer, som Ellen Nielsen og Karen Gormsen er ypperlige repræsentanter for.

Anna Marie Petersen og Ester Færing i Indien

Der kommer andre danske missionselskaber end DMS på banen i Indien, hvor fascinationen fra Tranquebarmissionen fra 1705 endnu var virksom i det 20. århundrede. Mest påvirket blev situationen dog af indernes tidlige modstandskamp mod de engelske koloniserere, sådan som modstanden efterhånden profileredes omkring Mahatma Gandhis ikke-voldsbevægelse. Groft sagt splittedes det DMS-relaterede arbejde i to dele, dels det traditionelt kirkeopbyggende omkring Arcotkirken, der efter sin selvstændighed blev endnu mere domineret af indiske kaste- og familiesystemer end den tidligere var det af mandlige missionspræster, dels forskellige forsøg på at finde nye veje i mission, inspireret af den indiske kultur og frihedskamp. *Anna Marie Petersen (1778-1951)* og *Ester Færing (1889-1962)* hørte med i den sidste del. Da deres skolemission fik et selvstændigt, grundtvigsk støtteselskab, Porto Novo Missionen, er litteraturen fra og om dem omfattende. Særligt Anne Marie er portrætteret mange gange, bl.a. af Porto Novo Missionens formand Niels Thomsen. Anne Marie fremstilles oftest som den kløgtige og standhaftige, og Ester som den mere følelsesbetonede og labile. Her vil jeg særligt trække på den nyeste undersøgelse af udviklingen i de to livssyn, der er fremlagt af historikeren Karen Vallgård. Et bredere historisk perspektiv kan findes i Bent Smidt Hansens disputats *Afhængighed og identitet* fra 1992

Anna Marie blev født i 1878 og opfostret i et renlivet grundtvigsk miljø i Ryslinge på Fyn. Efter lærereksamen og syv års virke som lærer, blev hun udsendt til Løventhals grundtvigske mission i Vellore. Fra 1912 var hun også tilknyttet DMS for at sikre og fremme arbejdet. I 1917 besøgte hun sammen med Ester Færing første gang Mahatma Gandhi i hans Ashram i Ahmedabad, ligesom hun kontaktede og samarbejdede med andre ledende indiske tænkere, alt sammen for at udvikle grundlaget for en ægte indisk skoledannelse. I 1920 afbrød hun forbindelsen til DMS for at stå friere i forhold til selvstændighedsbevægelsen og den skoleform, hun arbejdede for – og i solidaritet med Ester Færing.

Ester Færing (1889-1962) blev opdraget i et indre missionsk miljø i København med stærke forbindelser til ydre mission. Efter læreuddannelse blev hun udsendt af DMS i 1912 til at arbejde sammen med Anne Marie i skolearbejdet. Hun blev regulær discipel af Gandhi. Det nære personlige forhold, der udvikledes mellem de to, karakteriserede sig selv som et far-datter-forhold. Ganske imponerende er det, at Gandhi, der var travlt optaget af sine mange relationer og ikke mindst ansvaret for Indiens fremtid, skrev i alt 130 breve til Ester,

med omsorg for stort som småt i hendes liv foruden mange religiøse og politiske betragtninger. Brevene er udgivet i 1956 under titlen *My Dear Child*. Den indiske professor Joseph Muthuraj fra United Theological Colleges i Bangalore planlægger en ny mere fuldstændig udgivelse, da han efter gennemgang af originalerne på Det Kongelige Bibliotek i København mener at, de indiske redaktører af udgivelsen har udeladt passager, hvor Gandhi udtrykker forståelse for Esters kristne synspunkter. Som den eneste af de 12 her portrætterede kvindelige missionærer tog Ester det radikale skridt at gifte sig med én af de lokale, en indisk læge, så man i dag må finde hende i Kvindebiografisk Leksikon som Ester Memon. DMS ville ikke anerkende ægteskabet, så Ester måtte bryde med missionsselskabet. Sammen med Anna Marie førte hun Løventhals mission videre under navnet Porto Novo Missionen. Gandhi lagde grundstenen til deres skole, *Seva Nandir*, Tjenestens Tempel, i 1921.

Anne Marie og Ester fik megen indisk goodwill for deres åbenlyse støtte til selvstændighedsbevægelse i Indien – og tilsvarende megen modstand, ironisk nok mindre fra den engelske besættelsesmagt end fra Danmark, hvor man var bange for at lægge sig ud med englænderne samt for teologisk udskriden, især m.h.t. det lutherske syn på dåben. Ester og i første omgang hendes mand opholdt sig i længere perioder i Europa, mens Anne Marie arbejdede i Indien til sin død i 1951. Forinden havde hun sørget for, at skolen kunne fortsætte med en kvindelig, indisk leder, Mary Chakko.

På baggrund af et omfattende arbejde med konversionsteorier og nøje læsning af de to kvinders mange breve og skrifter er det Karen Vallgårdas tese, at Ester ganske akut og Anne Marie over tid blev omvendt til et indisk, hinduistisk påvirket livssyn, selv om de var udsendt for at omvende indere til kristendommen. Begge betragtede de sig livet igennem som kristne, men med et inklusivt religionsteologisk syn, hvor kristendommen ikke sås som overordnet hinduismen og den indiske kultur. Af de her portrætterede kvindelige missionærer er Anna Marie og Ester utvivlsomt dem, der mht. livssyn og kristen selvforståelse er blevet dybest påvirket af den kultur og de mennesker, de kom til at virke blandt. Men ingen af de andre er gået ram forbi. Ægte mission er altid en tovejstrafik, hvor de hører til dagens orden, at (vestlige) missionærer må omvendes lige så meget som de mennesker, de arbejder blandt. Uden en genopdagelse af kristendommen i en ny og anden skikkelse end den hjemmefra medbragte, kan man overhovedet ikke være missionær (Donovan 1978). Integrationen i den lokale kultur og dens livssyn er vejen hertil.

Som mange andre livstidsmissionærer var Anne Marie Petersen og Ester Færing deres egne tilsynsførende biskopper. I forbindelse med bruddet med sin støttekomite under besøg i Danmark 1926-27 skrev Anne Marie: ”Om jeg forklarede fra her af til Dommens Dag, saa forstod de Herrer mig ikke. De kan kun tro på det faste – og jeg paa det flydende” (Vallgård s. 416). På sine hjemmebesøg prædikede Anne Marie gerne fra prædikestolen – og medvirkede en enkelt gang også ved nadverens uddeling (Smidt Hansen 228 ff.) med den kirkelige opstandelse, det nu måtte vække. Som andre kvindelige missionærer kom hun således også til at skubbe til udviklingen i Danmark.

Marie Holst og Anna Bramsen i Pakistan

Når vi næsten dagligt i medierne hører om Peshawar og pathanerne på grænsen mellem Pakistan og Afghanistan, er der få, der ved, at her var der dansk pionermission for mere end 100 år siden – de første 80 år af det 20. århundrede. Det begyndte med to kvinder, begge læger, der havde viet deres liv til et arbejde blandt folk, som vi i dag anser for at være terroristsympatisører, men som var og er et gammelt kulturfolk. Den nyeste gennemgang af dette kapitel i dansk missionshistorie findes i Harald Nielsen oversigt over de ni tiltag til dansk islammission, hvis arv i dag forvaltes af Danmission.

Marie Holst (1866-1917) er den førstefødte blandt de 12 apostle. Hun gjorde, hvad der skulle til for at komme frem i missionens verden som kvinde på dette tidspunkt: Født på en gård i Seest, blev hun først diakonisse, i 1896 tog hun lægeeksamen fra London School of Medicine og derefter medicinsk doktorgrad fra Bruxelles. DMS ville sin vane tro ikke tage risikoen ved at støtte en kvindes uddannelse, for var hun normal, ville hun jo gifte sig, og investeringen ville være spildt! Da Marie selv havde klaret hele sin uddannelse, ville DMS imidlertid heller ikke ansætte hende til et arbejde i Indien, for nu var DMS's prioritet Kina. Støttet af et engelsk missionsselskab rejste hun herefter til Bangalore og snart videre til Peshawar, hvor hun i 1898 blev leder af et kvindehospital. Her opfandt hun *Teltmissionen*, så hun kunne rykke ud til sine patienter fra Afghanistan. Det var en god ide. De muslimske kvinder levede meget isoleret, men en kvindelig læge i et lukket telt kunne de godt opsøge. Teltmissionen fik sin egen støttekreds, mens DMS indvilgede i at betale Marie Holsts løn fra 1903. I 1909 byggedes med støtte fra Kristelig Lægeforening et særligt kvindehospital, hvor der langsomt opstod en lille menighed af døbte kvinder.

I 1917 blev Marie Holst dræbt ved en påkørsel, hvis omstændigheder aldrig blev helt klarlagt. Med sin frygtløse færd og uselviske indsats havde hun hundredvis af venner, der ville kæmpe for hendes liv, men også fjender, som gerne så hende fjernet.

Efter en stor krise i Teltmissionen ankom læge *Anna Bramsen* (1886-1962) i 1920, klar til at overtage Marie Holsts plads. Hun var cand. med. fra Københavns Universitet i 1915 med eksamen fra Tropical School of Medicine i London i 1919. Hun fortsatte Maries arbejde, men var optaget af at tilbyde kvinderne andet og mere end medicinsk behandling. Skulle hun bryde med den herskende mandskultur, hvor en kvinde ikke kunne forlade sit hjem uden mandens tilladelse og altid totalt indhyllet i en burka, måtte der etableres en slags søsterorden med hospitalet som moderhus. Efter et hjemmebesøg i Danmark i 1935 kom det til et opgør om disse ”katolske” missionsmetoder. Bestyrelsen havde nemlig udsendt en mandlig missionær, Jens Christensen, der efterhånden eksklusivt fokuserede på ordets kirke som den eneste legitime arbejdsform i kristen mission. Anne Bramsen havde i mange år arbejdet særdeles grundigt med sine missionsordenstanker, bl.a. i korrespondance med Teltmissionens næstformand, professor Edward Geismar, der som liberalteolog først støttede hende, men siden trak i land, efterhånden som flere teologer i bestyrelsen forfægtede den nye dialektiske teologi, der tog afstand fra idealisme i evangeliets tjeneste. For Anna hørte mission og diakoni uløseligt sammen, for Christensen var diakoni kun tilladt som led i kirkens arbejde som en slags undtagelsesvis nødhjælp. De havde med andre ord næsten diametralt forskellige missionssyn.

Fra 1936-38 arbejdede Anna på et skotsk missionshospital i Rawalpindi, selv om hun i sin opsigelse fra Teltmissionen blev fulgt af flere kvindelige missionærer. Resten af sit arbejdsliv virkede hun som læge i Danmark ved siden af en række sundhedsfaglige og politiske aktiviteter. Hun blev også leder af en franciskansk inspireret søsterorden, der dog aldrig fik hverken bo- eller arbejdsfælleskab. Maries og Annas Teltmission fortsatte efter 1937 som Jens Christensens Pathanmission. Spørgsmålet var ikke, om der skulle bygges menighed og kirke. Det ville såvel Marie og Anna som Jens Christensen. Spørgsmålet var, hvor og hvordan. Optændt af Maries vision om et teltmissionsarbejde i Afghanistan, havde bestyrelsen i 1913 afsat penge til en Afghankirkefond, som i stedet gik til bygningen af Christensens kirke i Mardan i Pakistan, der blev indviet i 1939. Som så ofte i kristent pionerarbejde begyndte det med kvindernes indsats på grundlag af indsigt i kvindekulturen, men straks da mændene kom til, endte det med en indsats på mandskulturens præmisser.

Marie Jacobsen og Karen Jeppe blandt armenerne

Gennem et dybt kristent inspireret engagement, ofte med klare sociale og politiske konsekvenser, har danske, kvindelige missionærer på livstid og i bogstaveligste forstand med livet som indsats fået stor betydning for mennesker rundt omkring i hele verden. Der gælder på en særlig måde for *Karen Jeppe* (1876-1935) og *Marie Jacobsen* (1882-1860), hvis fantastiske liv og virke seneste er beskrevet i Helle Schøler Kjærs bog *Danske vidner til det armenske folkemord 1915* fra 2010.

Armenierne regnes for verdens ældste kristne folk (fra 301). Ved historiens tilskikkelse har armenerne siden år ca. 600 boet midt i, hvad der omkring år 1900 var de tyrkiske rester af det gamle osmanniske storrige. Hvad jøderne blev for de tyske nazister, blev armenerne for tidens ungtyrkiske regime. Allerede omkring 1895 blev op mod 200.000 armenere udryddet – og omkring 1915, hvor tyrkerne var allierede med tyskerne under 1. verdenskrig, blev ca. 2 millioner armenere udryddet.

Lærer *Karen Jeppe* fra det grundtvigske Gylling ankom som mellemfolkelig bistandsarbejder til Urfa i det sydøstlige Tyrkiet i 1903, udsendt af De danske Armenienvener, og sygeplejerske *Marie Jacobsen* kom til Harput nogle få hundrede km. nordligere som missionær i 1907, udsendt af Kvindelige Missionsarbejdere. Marie arbejdede som sygeplejerske på et amerikansk hospital og på sundheds- og evangeliseringsture på hesteryg til nærliggende landsbyer. Som leder af et stort børnehjem for overlevende fra den første massakre tog Karen sig af hundredvis af børns opdragelse, arbejdsstræning og giftermål. Marie mente sammen med sine amerikanske missionærkolleger, at armenerne skulle blive protestanter, mens den grundtvigsk påvirkede Karen støttede armenerne i deres gamle tro.

For dem begge gælder det, at de og deres kristne tro kom til at stå sin prøve, da de hver på sit sted næsten ene kvinde beskyttede og reddede tusindvis af børn, kvinder og mænd, som uden dem ville være blevet udryddet ligesom resten af armenerne. Mange armenere skjulte de i deres hjem eller hos venner, andre fik hjælp til at flygte ledsaget af lokale kurdere, og mange enkeltpersoner blev reddet ved, at de to kvinder fastholdt, at de hørte til deres husstand.

Efter krigen blev Karen Jeppe genforenet med sine armenske børn under opbygningen af et armensk samfund i Aleppo i Syrien. I 1920'erne arbejdede hun blandt armenerne som kommissær for Folkeforbundet. Hun døde 59 år gammel i 1935 i Aleppo,

hvor et gymnasium bærer hendes navn. Marie Jacobsen fortsatte sit arbejde blandt sine armenske børn i Libanon, hvor hun bl.a. byggede børnehjemmet Fuglereden, der findes den dag i dag. Hun døde midt i sit arbejde, 77 år gammel i 1960.

Som andre store missionærer i kolonitidens sidste årtier var Marie Jacobsen og Karen Jeppe børn af deres tid og kultur – og de klarede et langt stykke af vejen at overleve under vanvittige forhold, fordi de var europæere, selv om det ikke var en europæisk, men en meget brutal tyrkisk magt, de var oppe mod i Armenien. Begge var de dog først og fremmest urokkelige kristne, der for alt i verden ville dele deres kærlighed, liv og tro med de mennesker, de levede blandt. Ethvert svigt i forhold til medmennesket var for dem som et svigt i forhold til den Jesus Kristus, der var død også for disse lidende mennesker. Derfor blev den kristne tro omsat til en uselvsk og i et og alt kærlighedsbåret indsats. Ikke blot skylder mange mennesker, der var børn i 1915, de to kvinder deres liv, men kvindernes breve og dagbøger står i dag på én gang som troværdige vidnesbyrd om det armenske folkemord 1915 og som eksempler på sand medmenneskelighed af den slags, der bærer verden oppe.

Gurli Vibe Jensen og Marianne Andersen i Nigeria og Etiopien samt København

Blandt de folkekirkelige missionselskaber har også *Sudanmissionen*, i dag *Mission Afrika*, haft betydelige kvindelige missionærer udsendt. I apostelrækken inddrages her den mest kendte af dem, *Gurli Vibe Jensen* (f. 1924). Fra *Dansk Etiopmission* inddrages tilsvarende *Marianne Andersen* (1925-1989). De er begge eksempler på genbrugsmissionærer, for Marianne Andersens vedkommende: pendlermissionær, der i sidste del af deres liv investerede deres afrikanske erfaringer i et stærkt engagement i den hjemlige kirke, for begges vedkommende i København.

Gurli Vibe Jensen er lærer fra Ribe Statsseminarium i 1948. Efter studier i islam, mission og teologi ved Selley Oak Colleges og Universitetet i Birmingham virkede hun 1950-1960 først som leder ved en pigekostskole i Numan, der efterhånden udvikles til et gymnasium, og siden som tilsynsførende for de danske og amerikanske missioners skolearbejde i Nigeria. Hun havde stor sans for, at der skulle bygges på nigeriansk kultur og identitet. Til det formål brugte hun de grundtvigske højskoletanker og indførelse af sjælesorg som en vigtig arbejdsform i mission. Bl.a. på den baggrund blev hun inviteret til at studere i USA, hvor hun blev Master of Arts fra University of Minnesota i teologi, psykologi og litteratur i 1962. Efter tre år som kontaktsekretær for Sudanmissionen blev hun kapellan ved

Helligåndskirken i København fra 1965 og fuldtids sognepræst i 30 år fra 1974. Sideløbende havde hun et omfattende engagement i Det Danske Bibelselskab, dels som sekretær, dels som bestyrelsesmedlem og i 11 år som medlem af bibelselskabernes bestyrelse på Europaplan, og fire år som formand for bibelselskaberne på verdensplan. Hertil kommer en række andre lokale og internationale tillidsposter og engagementer.

Kronen på værket i Gurli Vibe Jensens livsværk blev præstearbejdet ved Helligåndskirken på Strøget i København. Centrum og trækplastret i et omfattende sogne- og menighedsarbejde var her forkyndelsens tugt og trøst, sådan som den kunne tage skikkelse i form af velbesøgte gudstjenester og intensivt sjælesorgsarbejde. Det hører med til billedet, at Gurli var Københavns første, markante kvindelige præst, der forenede autenticitet og autoritet på en måde, så selv inkarnerede kvindepræstemodstandere måtte overgive sig. En endnu større menighed fik Gurli i kraft af en udbredt offentlig virksomhed som foredragsholder og med et omfattende forfatterskab, der – begyndende i Nigeria – afspejlede hendes omfattende arbejds erfaringer og studier.

Marianne Andersen er en ener på flere måder. Hun var født i en velhavende kunstnerfamilie, men udsatte sig selv for de største strabadser og direkte kummerlige forhold for evangeliets skyld i Etiopien. Sin kristne tro havde hun ikke fra sit hjem, men snarere fra sin mand Hjalmar, der var opdraget med bornholmsk, luthersk missionsk kristendom. Apostlen Marianne var gift, da hun første gang rejste ud som missionær i Etiopien i 1949. Efter tidens standard var hun medfølgende hustru til missionær Andersen, men sådan var der næppe nogen, der kendte hende, der tænkte.

På grund af sin berømte far, arkitekten og maleren Georg Jacobsen tilbragte Marianne sin barndom i Paris og Oslo. Efter studentereksamen i 1944 mødte hun Hjalmar på Frøbelseminariet, hvor han forberedte sig til at blive missionær. Hun overtog hans lavkirkelige omvendelseskristendom og holdt fast i den livet igennem. Meget mod forældrenes vilje blev Marianne gift med Hjalmar, og snart efter var de af sted på en besværlig rejse som de første danske missionærer i Etiopien. Ni tons oppakning til opbygning af en missionsstation gik tabt undervejs. Marianne og Hjalmar måtte klare sig selv og nåede med store forsinkelser frem til Dodola, 350 km. sydøst for Addis Abeba, hvor de måtte bygge missionsstation og menighed fra grunden af. I 1955 vendte de udslidte tilbage til Danmark, hvor Marianne virkede som lærer i årrække.

Efter et besøg i Etiopien i 1976 hos datteren, Alice Hogstad, der var blevet missionær i Etiopien, måtte Marianne og Hjalmar af sted igen. De ville arbejde blandt de muslimske bønder i bjergene syd for Dodola – denne gang som freelance-missionærer. De solgte alt, de ejede, og fik mirakuløst ansættelse under den etiopiske regering midt under borgerkrigen. Det blev til syv intensive år med mission, udviklingsarbejde og ikke mindst et stort nødhjælps- og fængselsarbejde, som aftvang respekt fra den marxistiske regering. I 1984, hvor Hjalmar var omkring de 70 år, vendte de igen tilbage til Danmark.

Marianne havde mod på mere. I 1985 blev hun indviet til diakonisse og gik ind i DMS's nystartede indvandrerarbejde på Vesterbro, der nu i snart mange år har haft ca. 10.000 besøgende, især kvinder, om året. I begyndelsen gik det imidlertid langsomt med at skabe tillid og kontakt til indvandrer miljøet. Med sin diakonissedragt, sit grå hår og et langt livs erfaringer kunne hun gå lige ind til de kvinder, der sad isolerede i indvandrerhjemmene på Vesterbro. Og når først hun tog fat, fandt selv de største indvandrer patriarker hurtigt ud af, at det var bedst at gå med til, at kvinderne kunne komme på besøg på Mødestedet på Vesterbro. Marianne døde af kræft i 1989. Som Gurli har hun også et fornemt forfatterskab med især person- og ikke mindst indgående kvindepotertrætter fra Etiopien.

Missionærer er allehånde. Men indtil for 20 år siden var der alt for mange af dem, der efter hjemkomsten blot ”sank ned på bænken i missionshuset”, som en leder fra Luthersk Missionsforeningen bemærkede engang. I dag er det anderledes. Uanset, hvor i verden, man har lært sprog og kultur, kan det bruges lige rundt om gadehjørnet, for i dag findes hele verden i Danmark. Det tog lang tid for ”hjemmemenigheden” i Danmark at komme i gang med indvandrerarbejde. Det skete først for alvor i 1990'erne – ofte med hjemvendte missionærer i spidsen. Marianne var i topklasse som pioner på Vesterbro, akkurat som hun havde været det i Dodola. Når man kender både menigheden i Dodola og Mødestedet på Vesterbro, ved man, at hun har gjort en afgørende forskel i menneskers liv.

Ellen Dalgaard Jensen og Gudrun Vest i Tanzania.

DMS sendte i årene efter 1948 fire kraftfulde sygeplejersker, som ellers skulle have været til Kina, til det nordvestlige stift af den lutherske kirke i Tanzania. Det blev den solide indledning til efterkrigstidens stærke mellemkirkelige og i anden omgang også mellempfolkelige samvirke mellem Tanzania og Danmark, som senest er beskrevet i Knud Ochsners bog *Hånd i hånd. Mission og partnerskab i Tanzania*. Her har ca. 150 danske

missionærer været med som levende broer mellem Tanzania og Danmark, selv om arbejdsperioderne er blevet kortere og kortere gennem hele perioden. Brødremenighedens Danske Mission (BDM) har arbejdet i Tanzania siden 1920. Det var af BDM *Ellen Dalgaard Jensen* var udsendt som missionær til Sikonge i Tabora-regionen i Tanzania 1968-1985.

Ellen har også en stærk forbindelse til Kinamissionen. Hendes farmor og farfar, Marie Magdalene og Jørgen Emil Jensen, var missionærer i Dalian i Kina. Farmoren døde i 1910. Emil blev gift igen 1917 med Johanne Henningine Jensen. Sammen fortsatte de arbejdet i Kina til 1933, hvorefter de flyttede til Skjern som naboer til sønnen, der var bankmand. Her fødtes Ellen i 1936. Først under et besøg ved sin biologiske farmors grav i Dalian i 1990 stod det klart for Ellen, hvor stærk en inspiration særligt hun havde været for hende. Her kunne Ellen fra lokale kristne kinesere høre beretningerne om, hvordan hendes farmor utrætteligt havde besøgt de syge og døende i deres hjem. Akkurat som det blev Ellens livskald at gøre det.

Ellen blev uddannet som sygeplejerske fra Diakonissestiftelsen, hvor hende søster Marie Dalgaard var forstanderinde 1968-85. Efter nogle år som hjemmesygeplejerske på Skjernegnen videreuddannede Ellen sig som jordemoder i Skotland som forberedelse til arbejdet i Tanzania, hvor hun de første fem år ledede en fødeklinik. Fra 1972 arbejde hun også intenst med i en lejr for flygtninge fra første omgang af de stridigheder, der senere førte til folkemordet i Burundi. Fra 1975 til 1985 var Ellen heltidsengageret i spedalskhedsarbejdet i Sikonge, men som altid med mange sideprojekter, særligt oprettelse af børnehaver for de spedalskes børn og uddannelse for sygehjælpere. Ellen har selv samlet nogle glimt fra arbejdet i Tanzania og sit liv i øvrigt i bogen *Hvor himmel og jord mødes*. Markant er det, at hun konsekvent åbnede sit hjem ikke blot for afrikanske venner og kolleger, men også de spedalske – med det resultat, at andre afrikanere var bange for smittefaren, når de skulle besøge hende. Endnu i 1970'erne kunne man i Tanzania finde (amerikanske) missionærer, der mødte deres afrikanske kolleger, studerende, naboer etc. på dørtrinnet. Desværre fortsætter denne dårlige historie i dagens Danmark, hvor der er tusindvis af indvandrere, gæstearbejdere og gæstestuderende, der aldrig har været inviteret indenfor i et dansk hjem. –

Ellen blev ligesom Gurli Vibe Jensen og Marianne Andersen genbrugsmisionær i Danmark, hvor der kun er alt for megen brug for de erfaringer og den vedholdenhed i de mellem menneskelige relationer, som Afrika og andre dele af den såkaldt 3. verden er det bedste lærested for. I et par år efter hjemkomsten fra Tanzania efteruddannede

Ellen sig i bl.a. sjælesorg og supervision i USA, hvor hun også var med i det første arbejde blandt AIDS-syge. Fra 1988 til 1990 var hun medarbejder i Kirkens Bymission i Oslo, blandt AIDS-syge, prostituerede og i fængselsarbejde. I 1990 blev hun ansat som konsulent i Samvirkende Menighedsplejer i København for at udvikle og lede Aflastningstjenesten for pårørende, der passer plejekrævende syge og døende i eget hjem og senere også for pårørende til tilsynskrævende, demente familiemedlemmer.

Det ville være forkert at sige, at det ene engagement i højere grad er Ellens livsværk end det andet. Men akkurat i Danmark – og i anden omgang i en lang række andre lande verden over, som Ellen har besøgt som konsulent – er aflastningstjenesten blevet en vigtig del af det store spektrum af, ofte diakonalt udviklet, nyt social- og sundhedsarbejde, som bliver stadig mere nødvendigt i en konkurrencestat, hvor civilsamfundet må stå for større og større dele af omsorgsarbejdet, hvis mennesker ikke skal overlades til oplevelse af, at det hele bare går ad Helvede til, når man bliver ramt af kronisk eller terminal sygdom. Til stammen af nye diakonalt udviklede arbejdsformer hører også væresteder, besøgstjenester, sorg- og selvhjælpsgrupper, hospicearbejde i flere former og meget mere.

Den yngste af de tolv apostle er *Gudrun Vest*, der er født i 1937 på et husmandssted i et indremissionsk miljø ved Skjern i Vestjylland. Hun har arbejdet som husmor og økonoma, bl.a. seks år på KFUK i London. I 1968 blev hun udsendt af DMS som missionær til Tanzania, først i seks år ved Kibeta, en skole for de nordiske missionærbørn i Bukoba, stiftsbyen i Nordveststiftet. Men hun ville gerne ud og bo tættere på afrikanerne som missionær. Visse missionærkolleger mente ikke, at hun from nok til det. Men biskop Josiah Kibera sendte hende ud til, hvad der blev 30 år som ”sognemedhjælper” med bopæl i Bushangaro, tæt på grænsen til Rwanda i Karagwe distriktet, der blev udskilt som et selvstændigt stift fra Nordveststiftet i 1979.

I kvindearbejdet udviklede Gudrun helt sin egen arbejdsform, som er ligeså oplagt, som den er sjælden. De tanzanianske familier boede i bogstavelig forstand i græshytter, da hun kom til Karagwe. I flere år gik hun rundt på hjemmebesøg og hjalp til med stort og småt, som det faldt sig. Samtidig stak hun fingeren godt og grundigt i jorden og fandt ud af, hvad hun kunne gøre for at hjælpe kvinderne frem. I 1976 beskriver hun i Dansk Missionsblad sin arbejdsform på denne måde:

Ellers ligger vi og drøfter dagens hændelser der under hytteloftet. Og så sker det, at vi kommer helt anderledes dybt ind på problemerne – med at være menneske og med at være kristen – end ved et høfligt husbesøg. Det er nu den måde, jeg driver mission på. Det drejer sig om at komme ind i folks hverdag. Når natten så er forbi, står man op. Ikke noget med at ligge og gasse sig. Bare op og ud i marken. Jeg har min hakke med hjemmefra – og så går det ellers løs, så støvet flyger og sveden hagler. Men det er min erfaring, at man godt kan forkynde Guds ord, selv om man er øm i ryggen.

Helt elementært var der brug for undervisning og rådgivning omkring dyrkningsmetoder, husholdning og sundhed. Men en vigtig faktor var også, hvad der siden er kaldt *empowerment*: Kvinderne skulle have nogle mødesteder, hvor de kunne lære at tale med hinanden i et fortroligt miljø, for siden at rejse sig op og tage ordet i offentlige forsamlinger og organisere forskellige projekter sammen. I slutfirserne fik Gudruns kvindegrupper via kirken og DMS nogle gode DANIDA-penge til at bygge aktivitetscentre i fire storpastorater i det lokale provsti. Disse centre blev kvindernes andet hjem, deres skole og produktions- og udviklingscenter – samt deres menighedshus. Her holdt man bl.a. auktioner, der udviklede sig til store folkefester, hvorfra der kunne skabes overskud til at sende lokale kvinder ud for at få uddannelse og erfaringer uden for Karagwe. Det tog siger og skriver 30 år for Gudrun at hjælpe et provstis kvinder fra at være umælende til at være selvstændige. Men så var der også sket en udvikling, som ikke kan rulles tilbage.

Undervejs groede Gudrun sammen med sine naboer, sine kvinder og deres familier i Bushangaro. Hun levede og blev sammen med dem, også i de hårde tider omkring krigen efter Idi Amins ugandesiske invasion i Tanzania i 1978, hvor butikkerne var tomme og risikoen for krigshandlinger og plyndringer overhængende også i Karagwe. I 1982 blev Gudruns missionærkollega Anna Borg i Rwantege i Nordstiftet myrdet af en bande, der var bevæbnet efter krigen. Men Gudrun blev og delte, hvad hun havde, med de strømme af mennesker, som kom til hendes hjem. Marie og Magdalene, to udstødte, svagelige søstre boede i mange år til deres død i Gudruns hus. Da Gudrun – bl.a. efter mange vanskeligheder med en brækket hofte – følte, at hun kunne blive til mere besvær end gavn for sine naboer i Tanzania, så hun hellere måtte tage hjem til Danmark i 2004, var der stor sorg og mange ugers gentagne afskedsceremonier. En kvinde udtalte som sin sikre tro, at Gudrun, som havde

hjulpet så mange og reddet så mange menneskers liv ved at køre dem den lange vej til hospitalet, ikke kunne dø. Hun ville blive taget til himmels i levende live ligesom jomfru Maria.

Teologisk og historisk konklusion

For Ellen Dalgaard og Gudrun Vest, som jeg har kendt personligt fra mange sammenhænge gennem mange år, gælder det, som det gælder for alle de her beskrevne 12 apostle: De påtager sig det kristne opdrag eller den kristne kaldelse til mission, der i NT er udtrykt ved ordet *diakonia*, der i forskellige former forekommer i alt 101 steder i NT. At være diakon eller misionær, at være i *diakonia*, betyder at være taget i tjeneste, fx som apostel, jf. ApG 1,24-26, af én (oftest i sidste instans Gud selv) for at udføre dennes gerning overfor en anden (Iversen 2008).

Skal man oversætte *diakonia* med et enkelt ord, er det engelske *attendance* det bedste. Den kristne kaldelse handler om at vide sig sendt, som den, der skal attendere, komme helt tæt på medmennesket for at kunne forstå den anden ligeså godt eller bedre, end han/hun forstår sig selv – og dernæst tage stilling og gøre, hvad der kan og skal gøres som et udtryk for den tjeneste, Gud vil have gjort for næsten.

Alt det, kan siges at ligge i *attendance*. Skal man bruge tre (engelske) ord om sagen, kunne man sige *attendance*, *discernment* og *performance*. Kristne skal tæt på deres medmennesker, men de skal også turde tage stilling til, hvad Gud vil have gjort her. Derfor kan man fremhæve *discernment* – det at prøve ånderne (jf. 1 Joh 4,1 med par.) som et selvstændigt led. Og endelig må der handles, ofte meget praktisk, måske politisk, men som regel også i en kirkelig eller rituel indsats, så man kan kalde helheden af den missionale handling for *performance*. Det er, hvad de kvindelige missionærer i det 20 århundrede har stået for. En mere fuldtonende kristen praksis findes ikke.

Men var de da ikke børn af deres tid? Jo, det er just pointen, som jeg også har søgt at holde fast i ved at lade den hjemlige såvel som den internationale kontekst klinge med i de tolv små portrætter ovenfor. De tog deres kald op, sådan som det altid må gøres, i en ganske bestemt tid, på et bestemt sted og på en bestemt baggrund. De tolv apostle fra Danmark kan rummes under betegnelsen *evangeliske kristne*. Den slags falder ikke ned fra himlen, men opfostres i en evangelisk kultur, som den var til stede med ”hjemmemenigheden” bag missionsselskaberne, men mindst lige så vigtigt er det, at de udvikles ved at stå deres

prøve gennem de menneskelige og kristelige udfordringer, som de unge kirker i den 3. verden har været så fulde af i det 20. århundrede. Lidt pessimistisk kan man tænke, at disse tolv apostle, født mellem 1866 og 1937 var børn af en nu svunden tid med ”karakterfaste” mennesker af den slags, som Morten Pontoppidan appellerede forgæves til allerede i begyndelsen af det 20. århundrede. Men man kan tænke, at der også i dag findes andre apostle, som blot er lige så oversete, som de 12 her fremdragne generelt har været det?

Går vi nærmere på, er der mere at sige om både den ene og den anden. Nogle af disse tolv apostle var sikkert heldige med, at der var en plads til dem i den tredje verden. Var de blevet i Danmark og fx endt som afdelingssygeplejersker, ville de måske være blevet kaldt *rappenskralder*, fordi de var langt dygtigere, hurtigere og ikke mindst langt mere selvstændige og således også skrapere, end der ville have været plads til for kvinder i Danmark i deres samtid.

I moderne bøger om virksomhedsledelse finder man ofte et kapitel om dybt empatiske mennesker, gudbenådede talenter og visionære anarkister, som man kalder *primadonnaer*. Man ser det i dag i stigende grad som en udfordring at udnytte og samtidigt lede sådanne faglige og kunstneriske genier, som der er hårdt brug for både i kunstarterne og virksomhederne, velvidende at de ikke lader sig lede på normal vis. I denne, primært positive betydning af ordet, er mange af de 12 kvindelige apostle en slags missionens primadonnaer.

I den internationale litteratur om kvindelige missionærer konkluderes der ofte noget i retning af: ”Havde hun levet i dag, ville hun være blevet *biskop*”. Det samme kan man sige om mange af disse tolv kvindelige apostle fra Danmark, selv om de næppe havde haft chancer ved et af de populistisk-demokratiske bispevalg i folkekirken i dag. Men ofte havde de kvindelige missionærer, hvad man just kan ønske sig af en biskop: menneskekundskab, trofasthed i kaldelsen og dyb evangelisk sans parret med frygtløshed og udholdenhed.

Helt uden, at det er blevet bemærket, er det – godt nok på en selv for Grundtvig uforudseelig måde - hændt os, hvad Grundtvig spåede, skulle ske just i den nordiske menighed:

Han Marie Magdalene
Sendte ud med Livets Ord!
Hvem tør Kvinderne formene
Vandringen i hendes spor!

Christne Møer, Christne Enker,
Hvem tør lægge dem i Lænker,
Hvem tør binde deres Mund!

Først når atter fromme kvinder,
Som i Ordets Heltid,
Herren tjene som ”Bispinder”,
Bruge Tungerne med Flid,
Saa faar Hjertet Mund og Mæle,
At sig glæde Barne-Sjæle
I Guds Himmerig paa Jord.
(VU VI, s. 345)

Litteratur:

- Bundgaard, Niels 1935. *Det danske Missionssselskabs Historie. Missionsmenigheden i Danmark*. København: Lohse.
- Bundgaard, Niels 1942. *Det danske Missionssselskabs Historie. Ramulmissionen*. København: Lohse.
- Dansk Kvindebiografisk Leksikon I-IV*, 2000. København: Rosinante.
- Donovan, Vincent J. 1978. *Christianity Rediscovered*. New York: Orbis Books.
- Gjerø, Simon Rom. *Kaldet til Kina – Danske missionærers liv og oplevelser i Manchuriet 1893-1960*. Århus: Univers.
- Grundtvig N.F.S. 1944. ”Christenhedens Syvstjerne”. *Værker i Udvalg, VI*, København: Gyldendal, s. 274-390, (VU).
- Hansen, Bent Smidt 1992. *Afhængighed og identitet. Kulturmødeproblemer i forbindelse med dansk mission i Sydindien mellem to verdenskrige*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Henningsen, Anne Folke 2005. ”Kristen mission og kvinders øgede mulighedsrum”. *Kvinder, køn og forskning*, nr. 1-2, s. 74-87.
- Iversen, Rans Raun 2008. *Grundtvig, folkekirke og mission*. København: Anis
- Iversen, Hans Raun 1975. *Præsteembedet som sociale rolle*. Århus: Teoltryk
- Jensen, Anne Hviid 2005. *I lys og skygge. Dansk Mission i Kina*. København: Unitas Forlag
- Jensen, Ellen Dalgaard 1998. *Hvor himmel og jord mødes. En inspirationsbog til omsorg i hverdagen*. København: Unitas Forlag.
- Kjær, Helle Schøler 2010. *Danske vidner til det Armenske folkemord 1915*. København: Forlaget Vandkunsten.
- Linda Lassen 2011. *Håbets år. Historisk roman om Gertrud Rask og Hans Egede*. København: Forlaget Hovedland.
- Madsen, Ole Skjerbæk 1995. *Genoprettelse. Om bog om Helligånden, kirken og den karismatiske fornyelse*. København: Scandinavia.
- Munch, Morten 2005. *Kvindelige tjenester – et Oase-dokument*. Dansk Oase (mimeo)
- Nielsen, Harald 2005. *Tålmodighed forpligter. 9 kapitler af Danmissions islamhistorie*. København: Unitas Forlag.

Norsk Tidsskrift for Misjon 3/1999. Nyere forskning i kvinner i misjon.
Norsk Tidsskrift for Misjon 2/2002. ”Som et lidet Frø”. Lærerinnernes Misjonsforbund 100 år.
Nyt Synspunkt 8/1978. Kvinden i kirken
Okkehaug, Inger Marie 2003. *Gender, Race and Religion. Nordic Missions 1860-1940*.
Uppsala: Studia Missionalia Svecana.
Ochsner, Knud 2006. *Hånd i hånd – mission og partnerskab i Tanzania*. København: Unitas
Forlag
Svensk Missionstidsskrift 4/1981. Alla dessa kvinnor.
Synspunkt 17/1973. Kønsroller og kristendom.
Vallgård, Karen, 2008. ”Omvendte omvendelser. Om To danske missionærers møde med
Indien i første halvdel af det 20. århundrede”, *Historisk Tidsskrift*, Bind 108:2, s. 389-426.